

AGATA BIELEŃ-RATAJCZYK*

OD PODMIEJSKIEJ ŁĄKI DO PARKU WYSTAWOWEGO. PRZEMIANY FUNKCJONALNO- -PRZESTRZENNE PARKU MIEJSKIEGO W LEGNICY

FROM A SUBURBAN MEADOW TO EXHIBITION PARK. FUNCTIONAL AND SPATIAL CHANGES OF THE CITY PARK IN LEGNICA

Streszczenie

Legnica położona jest w środkowej części województwa dolnośląskiego, nad rzeką Kaczawą. Pod koniec XIX w. zyskała miano „śląskiego miasta ogrodów”, ze względu na niezwykle dynamiczny rozwój znajdujących się tam terenów zieleni miejskiej. Rozwój ten był możliwy dzięki działalności członków licznych towarzystw powołanych do życia przez obywateli. Wśród nich szczególną sławą cieszyły się Legnicki Związek Ogrodniczy i Towarzystwo Upiększania Promenad, zajmujące się tworzeniem i utrzymaniem terenów zieleni oraz organizacją wystaw ogrodniczych. Niebagatelny wpływ na wzrost popularności Legnicy jako „miasta ogrodów” miało powstanie tamtejszego parku miejskiego, którego zasadnicza część została ukształtowana w II poł. XIX w. Założenie to powstawało etapami, podczas których w obręb kompozycji włączano kolejne obszary, mające pełnić rozmaite funkcje – od rekreacyjnej po wystawową. Warto zaznaczyć, że kształtowanie legnickiego parku związane było z działalnością wielu znakomitych osobistości, wśród których wymienić można m.in. sławnego projektanta ogrodów Eduarda Petzolda. Przekształcenia funkcjonalno-przestrzenne, jakie miały miejsce w granicach opisywanego założenia, są odzwierciedleniem zmieniających się na przestrzeni dziesięcioleci potrzeb mieszkańców Legnicy. Dowodzą one również, jak wielkie znaczenie w życiu legniczan pełniły i pełnią do dziś tereny zieleni miejskiej.

Słowa kluczowe: park miejski, Legnica, Eduard Petzold, tereny zieleni miejskiej, wystawy ogrodnicze

Abstract

Legnica is located in the central part of Lower Silesia Province, on the Kaczawa river. At the end of the nineteenth century, it gained the name of “the Silesian city of gardens”, because of the extremely dynamic development of the city’s urban greenery. This development was made possible thanks to the activities of members of many societies established by the citizens. Among them, particular reputation was enjoyed by the Legnica Horticultural Association and the Society for the Beautification of Promenades that engaged in the development and maintenance of areas of greenery and the organization of horticultural exhibitions. Growth of Legnica’s popularity as the “city of gardens” was significantly affected by the founding of the local city park, the main part of which was formed in the 2nd half of the nineteenth century. The park was created in several stages, during which more and more areas designed to perform different functions – from recreation to exhibition – were included in the entire composition. It is worthwhile to mention that the formation of Legnica park was connected with the activities of many outstanding personages, who include for instance Eduard Petzold, the famous garden designer. Functional and spatial transformations that have taken place within the described concept reflect how the needs of Legnica’s inhabitants changed over the decades. They also demonstrate how important urban greenery was and still is today in the lives of Legnica’s inhabitants.

Keywords: city park, Legnica, Eduard Petzold, urban greenery, horticultural exhibitions

* Dr inż. Agata Bieleń-Ratajczyk, Łódź.

1. Wstęp

Legnica jest średniej wielkości miastem¹ usytuowanym w środkowej części województwa dolnośląskiego, nad rzeką Kaczawą, na obszarze historycznego Śląska. Park położony jest na południowy zachód od centrum miejscowości, na południe od drogi wiodącej niegdyś do Wrocławia (obecnie ul. Zielona). Na założenie to przeznaczono teren o kształcie wydłużonego wieloboku, usytuowany pomiędzy zlikwidowanymi w XVIII w. fortyfikacjami miejskimi, nieistniejącą dziś Młynówką a Kaczawą. Legnicki park miejski powstał zasadniczo w II połowie XIX w., choć zmiany w jego układzie przestrzennym wprowadzono także w XX w.

Wiek XIX był dla powstania miejskich terenów zieleni niezwykle ważnym czasem. Stały się one wówczas istotnym, kształtowanym świadomie elementem planu miasta, w znacznym stopniu wpływającym na poprawę warunków higienicznych życia jego mieszkańców. Na dynamiczny rozwój ogrodów publicznych, pełniących oprócz funkcji społecznych także funkcje ozdobne, wpłynął w zasadniczym stopniu proces rozbudowy i regulacji miast². Na ziemiach niemieckich zjawisko to było bardzo nasilone, czego przykładem może być wieloletnie i zakrojone na szeroką skalę kształtowanie zieleni Wrocławia³.

Również w Legnicy publiczne ogrody odegrały znaczącą rolę, dlatego też dzieje powstania i rozwój przestrzenny legnickiego parku, najważniejszej części tamtejszego systemu zieleni miejskiej, są zagadnieniem, które z pewnością zasługuje na dokładniejsze omówienie, jako interesujący przykład zespolenia miasta z naturą.

2. Cel badań

Celem badań było wyodrębnienie kolejnych etapów przemian funkcjonalno-przestrzennych parku w Legnicy przy jednoczesnym ukazaniu zaangażowania obywateli w rozwój tego założenia zieleni.

¹ W 2014 r. miasto liczyło 97 179 mieszkańców. Dane te pochodzą z oficjalnego portalu miasta www.portal.legnica.eu (dostęp: 24.09.2015).

² L. Majdecki, *Historia ogrodów*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1978, s. 667, 686.

³ Szczegółowy opis historii powstania i rozwoju przestrzennego wrocławskich terenów zieleni publicznej przedstawia publikacja I. Bińkowskiej, *Natura i miasto. Publiczna zieleń miejska we Wrocławiu od schyłku XVIII do początku XX wieku*, Muzeum Architektury we Wrocławiu, Wrocław 2006.

3. Stan badań

Do dnia dzisiejszego powstało kilka opracowań ukazujących dzieje powstania legnickiego parku. W grupie tej na uwagę zasługują monografie Grażyny Humeńczuk⁴ oraz Doroty Zaleskiej-Berbeki⁵. Informacje dotyczące omawianego założenia można odnaleźć także w niemieckich przewodnikach z I poł. XX w.⁶. Rozważania na temat historii parku w Legnicy wraz z krótkim opisem jego układu przestrzennego zawarto w opracowaniu ewidencyjnym autorstwa Henryka Ciesielskiego, Danuty Eysymontt i Rafała Eysymontta⁷.

Osobnym zagadnieniem badawczym jest legnicka twórczość Eduarda Petzolda⁸, uznanego na terenach niemieckich projektanta zieleni, który uczestniczył w kształtowaniu opisywanego założenia. Do niedawna stan wiedzy na temat działalności Petzolda na omawianym terenie był dość ubogi⁹. Sytuację tę w pewnym stopniu zmieniły badania przeprowadzone przez autorkę niniejszego artykułu, dotyczące działalności tego twórcy na Śląsku¹⁰. Pozwoliły one na określenie zakresu i charakteru prac podjętych przez niego w Legnicy.

⁴ G. Humeńczuk, *Z dziejów Parku Miejskiego w Legnicy*, Muzeum Miedzi w Legnicy, Legnica 2010.

⁵ D. Zaleska-Berbeka, *Legnicki Park Miejski. Zielone serce miasta*, Edytor, Legnica 2010.

⁶ [b.a.], *Liegnitz: ein Führer für Einheimische und Fremde*, Carl Seyffarth, Liegnitz 1907; [b.a.], *Liegnitz und Umgebung: ein Führer für Fremde und Einheimische*, Carl Seyffarth, Liegnitz 1927.

⁷ H. Ciesielski, D. Eysymontt, R. Eysymontt, *Ewidencja założeń ogrodowo-parkowych woj. legnickiego. Park Miejski w Legnicy*, mps, Wrocław 1992. Maszynopis opracowania przechowywany jest w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków we Wrocławiu w delegaturze w Legnicy.

⁸ Carl Eduard Petzold (1815–1891) – niemiecki projektant ogrodów i teoretyk sztuki ogrodowej, uczeń i bliski współpracownik księcia Hermanna von Pückler-Muskau. Kojarzony jest przede wszystkim z działalnością w Parku Mużakowskim (Muskauer Park), choć jest twórcą blisko 200 innych założeń zieleni na terenie dzisiejszej Europy, w tym również w Polsce. Życie i twórczość tego wybitnego projektanta omówiona została szczegółowo w pracach autorki niniejszego artykułu, m.in. A. Bieleń-Ratajczyk, *Eduard Petzold – twórca malowniczych założeń krajobrazowych*, „Architectus”, 2(34)/2013, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 2013, s. 45–58 oraz *eadem*, *Twórczość Eduarda Petzolda na Śląsku ze szczególnym uwzględnieniem parków w Ślawie, Dobrej, Henrykowie, Małomicach i Kliczkowie*, t. I–II, praca doktorska, Politechnika Wrocławska, Wrocław 2014.

⁹ Publikacjami omawiającymi skrótkowo udział Petzolda w tworzeniu legnickiego parku były prace M. Rohdego oraz G. Humeńczuk. M. Rohde, *Von Muskau bis Konstantinopel. Eduard Petzold ein europäischer Gartenkünstler 1815–1891*, Verlag der Kunst Dresden, Dresden 1998, s. 225–226, 272, 297; G. Humeńczuk, *op.cit.*, s. 29–30, 38.

¹⁰ Wspomniane badania zostały opisane w rozprawie doktorskiej A. Bieleń-Ratajczyk. A. Bieleń-Ratajczyk, *Twórczość Eduarda Petzolda na Śląsku...*, *op.cit.*

4. Opis badań

Podstawą badań była analiza zachowanych materiałów źródłowych – pisanych i ikonograficznych¹¹. Jej uzupełnieniem były studia polskich i niemieckich opracowań naukowych i publikacji dotyczących parku miejskiego w Legnicy.

Przeprowadzono także badania terenowe, obejmujące ogólną inwentaryzację opisywanego założenia, jak również analizę stanu zachowania jego zabytkowej kompozycji. Konfrontacja wniosków ze wszystkich badań pozwoliła autorce na wyodrębnienie poszczególnych etapów zagospodarowania legnickiego parku miejskiego.

5. Przemiany funkcjonalno-przestrzenne legnickiego parku

Początki kształtowania założenia

Już na przełomie XIII i XIV w. władze Legnicy zakupiły tereny podmiejskie, aby przeznaczyć je na pastwiska¹². Początkowo zalesiony, obszar ten został wykarczowany i obsadzony roślinnością łąkową. W późniejszym czasie te właśnie łąki – nazywane przez legniczan błoniami (niem. *Der Haag*) – zostały włączone w obręb parku.

Zanim to jednak nastąpiło, legnickie błonia wykorzystywano jako teren rekreacyjny. W jednym z przewodników nazwano je najstarszym sportowym placem miasta¹³. Od średniowiecza urządzano tam festyny organizowane przez legnickie cechy i bractwa, m.in. przez Bractwo Strzeleckie. Od XVII w. na błoniach obchodzono co roku święto strzeleckie. Już wtedy teren ten pełnił ważną funkcję społeczną, którą w późniejszym czasie przejął park miejski.

Istotne znaczenie dla powstania systemu zieleni w Legnicy miała stopniowa likwidacja zewnętrznego pierścienia fortyfikacji miejskich, którą rozpoczęto w 1757 r.¹⁴. Od początku XIX w. na miejscu dawnych wałów obronnych tworzone założenia

¹¹ Wśród nich na szczególną uwagę zasługują dawne plany Legnicy oraz pocztówki z przedstawieniami parku pochodzące ze zbiorów Muzeum Miedzi w Legnicy. Reprodukcje wielu z nich zamieszczono w publikacji G. Humeńczuk. G. Humeńczuk, *op.cit.*

¹² A. Zum Winkel, *Die Stadt Liegnitz in Mittelalter*, [w:] *Mitteilungen des Geschichts- und Altertums-Vereins für die Stadt und das Fürstentum Liegnitz*, Bd. 2, Buch- und Kunstdruckerei H. Krumbhaar, Liegnitz 1906–1908, s. 15.

¹³ [b.a.], *Liegnitz und Umgebung...*, *op.cit.*, s. 47.

¹⁴ R. Eysymontt, *Planty i park miejski*, [w:] *Atlas historyczny miast polskich*, t. IV: Śląsk, z. 9: Legnica, red. M. Młynarska-Kaletynowa, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2009, s. 41 n.

zieleni oraz wytyczano aleje. Już w pierwszych latach tego stulecia Legnica była „miastem otoczonym ogrodami”¹⁵.

Za początek właściwego parku uznaje się utworzenie pod koniec XVIII w. szerokiej, przylegającej do błoni alei, obsadzonej kilkoma rzędami lip, biegnącej od Bramy Wrocławskiej na północy do zakola Młynówki na południu¹⁶. Stała się ona osią założenia, wzdłuż której zakomponowano kolejne jego części. Przy trakcie tym z czasem powstały gospody (m.in. Karczma Myśliwska, na miejscu której zbudowano w późniejszym czasie Dom Strzelecki), cieszące się ogromną popularnością wśród mieszkańców korzystających z terenów rekreacyjnych na legnickich błoniach.

Na niewielkim skrawku terenu uzyskanego w wyniku likwidacji południowej części wałów obronnych utworzono w pierwszych latach XIX w. tzw. ogród mieszczczański (niem. *Bürgergarten*). Stał się on zalążkiem późniejszego parku. W 1810 r. przekształcono go na Labirynt (niem. *Irrgarten*). Nazwa ta pochodzi od przebiegu zastosowanego na tym obszarze układu drożnego, który był już charakterystyczny dla nowego typu ogrodów – kształtowanych swobodnie, na wzór ogrodów angielskich. Teren ten wyraźnie oddzielono od błoni poprzez nasadzenia drzewiaste, składające się głównie z topoli. W bezpośrednim sąsiedztwie Labiryntu w 1812 r. zbudowano dom kąpielowy, który z czasem połączono z kawiarnią, czytelnią i salą koncertową¹⁷.

W późniejszym okresie teren parku sukcesywnie powiększano. W latach 40. XIX w. w jego obręb włączono dwa dawne cmentarze: kościoła Najświętszej Marii Panny oraz kościoła św. Piotra i Pawła¹⁸.

W 1857 r. rozpoczęto prace nad przekształceniem pochodzącej z XVIII w. alei lipowej¹⁹. Decyzją rady miasta biegnącą dotąd od Bramy Wrocławskiej do Domu Strzeleckiego aleję przedłużono w kierunku Kaczawy oraz usunięto z niej środkowy rząd lip. Prace zostały sfinansowane przez legnickiego kupca Baumgarta. W 1859 r. przekazał on ten fragment parku miastu i od tego czasu aleja nosiła jego imię (niem. *Baumgartalle*) (il. 1).

¹⁵ Określenia tego użył K. Christ w swojej publikacji dotyczącej powstania parku w Legnicy. K. Christ, *Die Entstehung der Liegnitzer Parkanlagen*, [w:] *Mitteilungen des Geschichts- und Altertums-Vereins zu Liegnitz*, Bd. 15, Niederschlesische Tageszeitung in Liegnitz, Liegnitz 1936, s. 82. Wspomniany przez Christa pas zieleni, ukształtowany wzdłuż murów miejskich i połączony promenadami z podmiejskimi folwarkami i gospodami, widoczny jest na planach Legnicy z I poł. XIX w.

¹⁶ H. Ciesielski, D. Eysymontt, R. Eysymontt, *op.cit.*, s. 2.

¹⁷ *Ibidem*, s. 2.

¹⁸ Teren ten zagospodarowano według projektu Geорга Eysehardta, który w obręb utworzonej przez siebie kompozycji włączył nagrobki, stanowiące pozostałość po dawnych cmentarzach. H. Ciesielski, D. Eysymontt, R. Eysymontt, *op.cit.*, s. 4.

¹⁹ F. Stämmmler, *Der Stadtpark*, [w:] *Liegnitz Goldeberg das schöne Katzbachtal*, „Dari” Deutscher Architektur- u. Industrie-Verlag, Berlin 1925, s. 53; K. Christ, *op.cit.*, s. 84.

II. 1. Park miejski w Legnicy, widok na dawną Aleję Baumgarta, po prawej dawny Dom Strzelecki (fot. A. Bieleń-Ratajczyk, 2014)

III. 1. City park in Legnica, the view of the former Baumgart's Alley (photo by A. Bieleń-Ratajczyk, 2014)

Istotnym etapem kształtowania omawianego założenia było powiększenie go w kierunku zachodnim. Autorem projektu tego przekształcenia był znany już wówczas w środowisku ogrodniczym twórca, Eduard Petzold, inspektor ogrodowy w Bad Muskau. W latach 1863–1865 zagospodarował on niewielki teren na zachód od Alei Baumgarta, wytyczając ścieżki i wprowadzając nowe nasadzenia²⁰. Ta część kompozycji wpisywała się w obowiązującą w II poł. XIX w. odmianę naturalistyczną parku swobodnego²¹, której Petzold był przedstawicielem.

W 1872 r. ostatecznie zlikwidowano pastwiska na wschód od Alei Baumgarta i teren dawnych błoni włączono w obręb założenia. Na obszarze tym w latach 1877–1879 wytyczono tor do jazdy konnej²².

Park Wystawowy

Kolejny etap rozwoju funkcjonalno-przestrzennego opisywanego parku związany jest z tradycją wystaw ogrodniczych, które od 1843 r. były organizowane

²⁰ Krótką wzmiankę o pracach prowadzonych w Legnicy możemy odnaleźć we wspomnieniach projektanta. E. Petzold, *Erinnerungen aus meinem Leben*, Poeschel & Trepte, Leipzig 1890, s. 171.

²¹ Najważniejsze w tego typu parkach były elementy naturalne, a ich charakterystyczne cechy (zróżnicowanie barw czy kształtów) były wykorzystywane przez projektantów podczas tworzenia kompozycji.

²² K. Christ, *op.cit.*, s. 85.

w Legnicy²³. Popularność tego typu ekspozycji w XIX w. wiązała się z rozwojem nauki i zainteresowań botanicznych, jak również wzrostem zapotrzebowania na zróżnicowany materiał roślinny, wykorzystywany do tworzenia nowych oraz przekształcania starych ogrodów²⁴.

Przystosowanie legnickiego parku do potrzeb ekspozycyjnych było ważnym etapem rozwoju jego kompozycji, a jednocześnie dowodem na jego wysoką pozycję wśród podobnych mu założeń na terenach niemieckich. O pozycji tej świadczył również fakt, że do prac nad kształtem nowej części parku zaproszono, po raz kolejny, Eduarda Petzolda, który w tym czasie pełnił już funkcję dyrektora parkowego i ogrodowego w Niderlandach.

W 1880 r. zorganizowano Pierwszą Dolnośląską Wystawę Rzemiosła, przeznaczając do zagospodarowania obszar wykorzystywany do tej pory pod uprawę warzyw, przylegający do parku od strony zachodniej. Przygotowaniem terenów ekspozycyjnych zajął się Zarząd Promenad pod kierownictwem Ericha Schneidera. Ogromny sukces przedsięwzięcia²⁵ utwierdził władze miejskie w przekonaniu o konieczności utworzenia parku Wystawowego (niem. *Ausstellungspark*) – terenu, na którym w przyszłości miały się odbywać podobne wydarzenia. Autorem koncepcji zagospodarowania tej części założenia był Petzold.

Kompozycja wprowadzona przez projektanta powstała w latach 1880–1881. Opierała się ona na połączeniu obszaru wydzielonego na potrzeby Pierwszej Dolnośląskiej Wystawy Rzemiosła z 1880 r. z fragmentem parku zagospodarowanym przez Petzolda w latach 1863–1865.

Teren zakomponowany przez Petzolda miał plan wydłużonego wieloboku, którego wschodnią granicę stanowiła Aleja Baumgarta, a zachodnią kanał rzeki Młynówki. Oś założenia była, wytyczona na potrzeby wystawy z 1880 r., aleja z fontannami i pomnikami. Dzieliła ona obszar parku Wystawowego na dwie części: wschodnią (większą) i zachodnią (mniejszą). W części zachodniej projektant umieścił niewielki staw o nieregularnej linii brzegowej. Omawiany teren przecinała gęsta sieć swobodnie poprowadzonych ścieżek, które w części wschodniej miały układ promienisty. Wydzielone drózkami polany obsadzono niewielkimi grupami drzew.

²³ Pierwsza wystawa ogrodnicza w Legnicy miała miejsce w 1843 r. Była to ekspozycja hiacyntów zorganizowana przez jednego z twórców parku miejskiego, Georga Eyssenharta, w jego prywatnym ogrodzie. R. Eysymontt, *op.cit.*, s. 43.

²⁴ Zagadnienie genezy i rozwoju wystaw ogrodniczych poruszone zostało m.in. w publikacjach I. Bińkowskiej, K. Kimic czy L. Majdeckiego. Zob. I. Bińkowska, *op.cit.*, s. 89–90; K. Kimic, *Wystawy ogrodnicze jako szczególny rodzaj założeń ogrodowych – wiodące wartości w ujęciu historycznym w relacji do czasów współczesnych*, Czasopismo Techniczne, z. 6–A/2014, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków 2014, s. 9–24; L. Majdecki, *op.cit.*, s. 728–731.

²⁵ Wystawa zgromadziła 1300 wystawców, a odwiedziło ją ponad 360 tysięcy osób. A. Zum Winkel, *Die Stadt Liegnitz seit der Einführung der Städteordnung im Jahre 1809*, Stadtgemeinde, Liegnitz 1913, s. 361.

W następnych latach park Wystawowy kilkakrotnie przekształcano. W 1887 r. utworzono w nim rosarium, a w 1900 r. – niewielki ogród zoologiczny. Kolejne zmiany kompozycji założenia miały związek ze zorganizowaną w Legnicy w 1910 r. Niemiecką Wystawą Róż, Dalii i Śląskiego Ogrodnictwa. Aby przystosować teren parku Wystawowego do potrzeb ekspozycji, utworzono nowy staw z podgrzewaną wodą, w którym miały być prezentowane rośliny egzotyczne. Przy zbiorniku zbudowano pergolę i pawilon, a w niedalekiej odległości urządzono ogród japoński.

Istotnych przekształceń w układzie przestrzennym parku wymagała organizacja w 1927 r. Wystawy Niemieckiego Ogrodnictwa i Śląskiego Rzemiosła Gugali²⁶ (il. 2). Pod ekspozycję, oprócz parku Wystawowego, przeznaczono obszar błoni, jak również teren zwany Łąką Bergera, zlokalizowany po drugiej stronie Młynówki. To właśnie ta część założenia była głównym miejscem wystawy. Po jej zakończeniu Łąka Bergera została włączona w obręb parku.

Il. 2. Park miejski w Legnicy, pozostałości po wystawie ogrodniczej Gugali z 1927 r. (fot. A. Bieleń-Ratajczyk, 2014)

Ill. 2. City park in Legnica, relicts of the exhibition Gugali from 1927 (photo by A. Bieleń-Ratajczyk, 2014)

²⁶ Relacje z wystawy Gugali z 1927 r. można odnaleźć w niemieckiej prasie, m.in. G. Allinger, *Deutsche Gartenbau- und Schlesische Gewerbe-Ausstellung Liegnitz 1927*, Ostdeutsche Bau-Zeitung 1927, Jg. 25, Nr 5, Verlag Paul Steinke, Breslau 1927, s. 25–26; *idem*, *Gliederung und Aufbau der Gugali*, Ostdeutsche Bau-Zeitung 1927, Jg. 25, Nr. 49, Verlag Paul Steinke, Breslau 1927, s. 293–296; [b.i.] Heicke, *Liegnitzer Gartebauausstellung 1927*, Die Gartenkunst 1927, Jg. 40, H. 8, Verlag Gartenkunst, Frankfurt a. Main 1927, s. 121–127.

Kompozycja tej części założenia była wyrazem nowych tendencji w architekturze i sztuce ogrodowej. Najważniejszym elementem rozplanowania był prostokątny basen z sześćdziesięcioma fontannami oraz zespół obsadzonych kwiatami tarasów, sąsiadujących z sadzawką z roślinami wodnymi. Modernistyczne rozplanowanie, oparte na formach geometrycznych, wniosło do komponowanego do tej pory swobodnie parku, nową jakość.

Kolejne przekształcenia legnickich terenów ekspozycyjnych miały miejsce pod koniec lat 30. XX w., w związku z planowaną na 1940 r. IV Wystawą Ogrodnictwa Rzeszy. Podczas prac przygotowawczych usunięto większą część starego drzewostanu, zlikwidowano zoo i obydwa stawy w parku Wystawowym. Mimo że, w związku z wybuchem II wojny światowej, która przerwała dalszy rozwój przestrzenny legnickiego parku, planowana wystawa nie odbyła się, to jednak podjęte prace wpłynęły w znaczący, choć zdecydowanie negatywny sposób na układ przestrzenny omawianego założenia. Kształtowana przez dziesiątki lat historyczna kompozycja, w tym cenne jej fragmenty zaprojektowane przez Petzolda, została w znacznym stopniu zniszczona.

Uprawa roślin egzotycznych

Jedną z istotnych atrakcji legnickiego parku była prowadzona w nim od lat 50. XIX w. uprawa roślin egzotycznych. Pierwszą przeznaczoną do tego celu szklarnię zbudowano w 1856 r. na terenie Miejskiego Ogrodnictwa. W 1883 r., podczas wystawy ogrodniczej, po raz pierwszy zaprezentowano wyhodowaną w niej kolekcję palm i dracen.

W 1898 r., dzięki hojności legniczana Feodora Beera, zbudowano w parku palmiarnię²⁷. Rośliny do niej sprowadził z Włoch Ferdinand Stämmler, pełniący wówczas w omawianym założeniu funkcję inspektora²⁸. Uprawiano tam m.in. gatunki: *Livistonea australis* (brak polskiej nazwy), *Chamaerops humilis* (palma karłowa), *Chamaerops excelsa* (brak polskiej nazwy), *Phoenix canariensis* (daktylowiec kanaryjski), *Phoenix rupicolus* (brak polskiej nazwy), *Sabal umbraculiferum* (brak polskiej nazwy), *Musa ensete* (bananowiec ozdobny) i inne²⁹.

Miejscem ekspozycji upraw egzotycznych w parku był teren przylegający do Domu Strzeleckiego. Podczas wystawy ogrodniczej w 1883 r. zaprezentowano tam wysadzone do gruntu w donicach draceny i palmy, a w 1890 r. wyhodowane w szklarni bananowce. Od tego czasu ten fragment założenia nazwano Gajem Ba-

²⁷ Miała ona formę jednoprzestrzennej hali o wymiarach 14 × 30 m i wysokości 15 m. F. Stämmler, *Das städtischer Palmenhaus in Liegnitz*, Die Gartenkunst 1900, Jg. 2, H. 1, Verlag von Gebrüder Borntraeger, Berlin 1900, s. 5.

²⁸ W późniejszym czasie był on dyrektorem parku w Legnicy.

²⁹ Szczegółowy opis legnickiej palmiarni oraz wykaz gatunków uprawianych w niej roślin zawiera jeden z artykułów F. Stämmlera. F. Stämmler, *Das städtischer Palmenhaus...*, op.cit., s. 4–9.

nanowców (niem. *Musenhain*)³⁰. W 1905 r. zbudowano tam niewielki staw z podgrzewaną wodą, służący do prezentacji wodnych roślin tropikalnych. Kompozycję uzupełniono starannie zakomponowanymi rabatami kwiatowymi³¹. Dzięki temu Gaj Bananowców przez wiele lat był główną atrakcją parku w Legnicy.

Działalność towarzystw ogrodniczych

Rozwój legnickiego parku miejskiego nie byłby możliwy, gdyby nie działalność licznych towarzystw powołanych do życia przez obywateli. W 1845 r. powstało Miejskie Ogrodnictwo, współpracujące z Deputacją Uprawy Roślin (Plantagen Deputation), a potem również z Zarządkiem Promenad (Promenaden Verwaltung). W 1863 r. powołano do życia Legnicki Związek Ogrodniczy (Liegnitzer Gartenbau Verein), który od 1865 r. organizował wystawy ogrodnicze. W 1893 r. założono także Towarzystwo Upiększania Promenad (Promenaden-Verschönerungs-Verein).

Dzięki aktywnej działalności wymienionych towarzystw, skutkującej dynamicznym rozwojem przestrzennym i funkcjonalnym parku, pod koniec XIX w. Legnica zyskała miano „śląskiego miasta ogrodów”. Określenie to zostało użyte po raz pierwszy w 1895 r. podczas jednej z legnickich wystaw ogrodniczych³², a po budowie palmiarni rozpowszechniło się w prasie niemieckiej³³ i funkcjonowało potem w środowisku ogrodniczym przez długie lata.

6. Wnioski

Jak wynika z powyższych rozważań, park miejski w Legnicy już od początku swojego istnienia był kształtowany z uwzględnieniem potrzeb legniczan, nic więc dziwnego, że odgrywał w życiu miasta ważną rolę. Był on dla mieszkańców nie tylko miejscem wypoczynku i rekreacji, ale również polem rozmaitych działań o charakterze obywatelskim, skupiających przedstawicieli wszystkich warstw społecznych.

Otwarcie twórców parku na nowe tendencje w zakresie kształtowania terenów zieleni i szybka ich adaptacja do potrzeb powstającego założenia zaowocowały bogatym programem przestrzennym i funkcjonalnym parku. Dzięki temu był on

³⁰ W późniejszym czasie, gdy ekspozycja roślin egzotycznych została wzbogacona o nowe gatunki, był on nazywany także Gajem Palmowym (Palmenhain) lub Tropikalnym (Tropenhain).

³¹ Opis Gaju Bananowców wraz z wykazem uprawianych tam roślin zawiera publikacja M. Endemanna pt. *Tropische Pflanzengruppen in den städtischen Parkanlagen zu Liegnitz*, Die Gartenwelt 1900, Jg. 4, Nr. 46, Verlag von Gustav Schmidt, Berlin 1900, s. 541–543.

³² K. Christ, *op.cit.*, s. 87; F. Stämmler *Die städtischer Park- und Waldparkanlagen*, [w:] *Monographien deutscher Städte*, Bd. XXII: Legnitz, Berlin 1927, s. 96.

³³ M.in. F. Stämmler, *Das städtischer Palmenhaus...*, *op.cit.*, s. 4.

na terenie Niemiec jednym z ciekawszych przykładów współistnienia miasta i natury. Na przełomie XIX i XX w. park w Legnicy był postrzegany jako nowoczesne miejsce wypoczynku i rozrywki, a liczne atrakcje (kawiarnie, restauracje, ekspozycje roślin egzotycznych, dom kąpielowy) sprawiały, że był on chętnie odwiedzany i często opisywany. Ślady zachwytu nad tym interesującym fragmentem miejskiej przestrzeni, istniejącym do dziś, choć znacznie przekształconym, możemy odnaleźć w niemieckiej prasie ogrodniczej końca XIX i I poł. XX w.

Literatura

- Allinger G., *Deutsche Gartenbau- und Schlesische Gewerbe-Ausstellung Liegnitz 1927*, Ostdeutsche Bau-Zeitung 1927, Jg. 25, Nr. 5, Verlag Paul Steinke, Breslau 1927.
- Allinger G., *Gliederung Und Aufbau der Gugali*, Ostdeutsche Bau-Zeitung 1927, Jg. 25, Nr. 49, Verlag Paul Steinke, Breslau 1927.
- Bieleń-Ratajczyk A., *Eduard Petzold – twórca malowniczych założeń krajobrazowych*, „Architectus”, 2(34)/2013, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 2013.
- Bieleń-Ratajczyk A., *Twórczość Eduarda Petzolda na Śląsku ze szczególnym uwzględnieniem parków w Sławie, Dobrej, Henrykowie, Małomicach i Kliczkowie*, t. I–II, praca doktorska, Politechnika Wrocławska, Wrocław 2014.
- Bińkowska I., *Natura i miasto. Publiczna zieleń miejska we Wrocławiu od schyłku XVIII do początku XX wieku*, Muzeum Architektury we Wrocławiu, Wrocław 2006.
- Christ K., *Die Entstehung der Liegnitzer Parkanlagen*, [w:] *Mitteilungen des Geschichts- und Altertums-Vereins zu Liegnitz*, Bd. 15, Niederschlesische Tageszeitung in Liegnitz, Liegnitz 1936.
- Ciesielski H., Eysymontt D., Eysymontt R., *Ewidencja założeń ogrodowo-parkowych woj. legnickiego. Park Miejski w Legnicy*, mps, Wrocław 1992.
- Endemann M., *Tropische Pflanzengruppen in den städtischen Parkanlagen zu Liegnitz*, Die Gartenwelt 1900, Jg. 4, Nr. 46, Verlag von Gustav Schmidt, Berlin 1900.
- Eysymontt R., *Planty i park miejski*, [w:] *Atlas historyczny miast polskich*, t. IV: Śląsk, z. 9: Legnica, red. M. Młynarska-Kaletynowa, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2009.
- Heicke [b.i.], *Liegnitzer Gartebauausstellung 1927*, Die Gartenkunst 1927, Jg. 40, H. 8, Verlag Gartenkunst, Frankfurt a. Main 1927.
- Humeńczuk G., *Z dziejów Parku Miejskiego w Legnicy*, Muzeum Miedzi w Legnicy, Legnica 2010.

- Kimic K., *Wystawy ogrodnicze jako szczególny rodzaj założeń ogrodowych – wiódące wartości w ujęciu historycznym w relacji do czasów współczesnych*, Czasopismo Techniczne, z. 6–A/2014, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków 2014.
- [b.a.], *Liegnitz: ein Führer für Einheimische und Fremde*, Carl Seyffarth, Liegnitz 1907.
- [b.a.], *Liegnitz und Umgebung: ein Führer für Fremde und Einheimische*, Carl Seyffarth, Liegnitz 1927.
- Majdecki L., *Historia ogrodów*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1978.
- Petzold E., *Erinnerungen aus meinem Leben*, Poeschel & Trepte, Leipzig 1890.
- Rohde M., *Von Muskau bis Konstantinopel. Eduard Petzold ein europäischer Gartenkünstler 1815–1891*, Verlag der Kunst Dresden, Dresden 1998.
- Stämmler F., *Das städtischer Palmenhaus in Liegnitz*, Die Gartenkunst 1900, Jg. 2, H. 1, Verlag von Gebrüder Borntraeger, Berlin 1900.
- Stämmler F., *Der Stadtpark*, [w:] *Liegnitz Goldeberg das schöne Katzbachtal*, „Dari“ Deutscher Architektur- u. Industrie-Verlag, Berlin 1925.
- Stämmler F., *Die städtischer Park- und Waldparkanlagen*, [w:] *Monographien deutscher Städte*, Bd. XXII: Legnitz, Berlin 1927.
- Zaleska-Berbeka D., *Legnicki Park Miejski. Zielone serce miasta*, Edytor, Legnica 2010.
- Zum Winkel A., *Die Stadt Liegnitz in Mittelalter*, [w:] *Mitteilungen des Geschichts- und Altertums-Vereins für die Stadt und das Fürstentum Liegnitz*, Bd. 2, Buch- und Kunstdruckerei H. Krumbhaar, Liegnitz 1906–1908.
- Zum Winkel A., *Die Stadt Liegnitz seit der Einführung der Städteordnung im Jahre 1809*, Stadtgemeinde, Liegnitz 1913.